
actions, that later grew them up into their victims. It is impossible not to take into account that from support of agroactions of soviet power a poor peasantry and hirelings had a certain economic value. They got a fourth from the cost of bread, if they specified on economies, where this bread hid. The notorious policy of limitation of exploiter tendencies of the kulak (in Ukraine – “kurkul”), carried out by imperious structures in eve of total collectivization, was resulted in almost complete expulsiing of proprietors of well-to-do economies in industry of agrarian production. Part from them «samorozkurkulilasya»: dividing or selling out propriety, part was forced to emigrate.

Clearly, that at such terms rozkurkulennya was directed against the bulk of peasantry and came forward as an anti-national policy. To camouflage its essence had the bringing in to the antikurkul'skikh actions the representatives of soviet public from the environment of national minorities. Unlike the policy of «limitation of exploiter tendencies of the kulak», which brought the powerless layers of national village certain economic benefits, “rozkurkulennya” of time of total collectivization touched their interests the same way as the other layers of peasantry. As a result of the forced communication peasants lost earth, agrarian tools, draught animals, possibility of independent menage.

Keywords: bolshevist mode, class unions, “khlibozagotivlya” (bread products confiscation – in fact), collectivization, rozkurkulennya (confiscation of well-to-do economies property).

УДК 342.827.1(437)“19”(477)

О.М. Придубайло

ЧЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА В УКРАЇНІ В 20 – 30-ТІ РОКИ ХХ СТ.

Аналізується стан чеської національної меншини в Україні в 20 – 30-ті рр. ХХ ст. Розглядається її історичний розвиток, соціально-економічне та культурне становище. На основі різнопланових джерел проводиться аналіз національної політики з боку радянської держави. Подається коротка характеристика репресій, яких зазнало чеське населення УРСР.

Ключові слова: чеська національна меншина, перепис населення, сільрада, національна політика, репресії.

Не останнє значення в сучасній Україні має проблема врегулювання міжнаціональних відносин, практика залагодження конфліктів на міжетнічному ґрунті. Для цього варто прислухатись до історичного досвіду, наприклад радянських репресій 1920 – 30-х рр., які зачепили не лише представників українського народу, а й громадян абсолютно різних національностей. Виходячи з актуальності та недостатнього, з точки зору сучасних вимог, рівня наукової розробки досліджуваної проблеми, варто детальніше дослідити формування та розвиток чеської національної меншини, її організаційну структуру, суспільно-політичне, економічне та культурне життя в зазначений період.

При написанні цієї статті були використані праці таких істориків як В. Мазур, А. Глинський, І. Заславський, Б. Чирко, Л. Яковлева, С. Пишко, Ю. Луцький, О. Дробал, В. Житник, В. Рафальський, а також дані статистичних збірників (переписів населення, демографічних досліджень). У працях О. Дробала і Ю. Луцького більша увага приділена культурному життю чехів. Кількість населення, та його зміни подаються у статистичних збірниках. Економічне життя та соціальне становище нацменшин, в тому числі і чехів, досліджували В. Мазур і Б. Чирко.

Перша чеська колонія Лютгарівка (Лютгардт) у Дубенському повіті була заснована в 1863 р. Найбільше чеських переселенців було зосереджено на Волині – Володарський район – 103 чехи (0,2%), Держинський – 226 чехів (0,7%), Коростишівський – 44 чехи (0,1%), Мархлевський – 44 чехи (0,1%), Новоград-Волинський – 68 чехів (0,1%), Потівський – 164 чехи (0,4%), Пулинський – 1090 чехи. (1,7%), Житомир – 269 чехів (0,3%), по всій окрузі – 3699 чехів (0,54%) [5, с. 111]. За даними перепису 1911 р. налічувалось близько 130 чеських колоній та 65 тисяч чеських поселенців [2, с. 111], тобто набагато менше, ніж німців, євреїв чи поляків.

Основним заняттям чеського населення було землеробство. На одне з перших місць було поставлене питання якісної освіти та культурного розвитку. [7, с. 141].

Встановлення радянської влади в Україні проходило під гаслами соціальної справедливості та інтернаціоналізму, при ігноруванні природного численних націй на самовизначення [12, с. 4]. Не оминула політика радянської й українських чехів. Так, зокрема

на Шулявці (Київ), за часів царської Росії виник ряд промислових об'єктів, що з приходом радянської влади були експропрійовані. Так завод «Гротер і Гриванем» став «Плугатарем», «Фільверт і Дедина» та «Неедлий і Унгерман» були об'єднані в підприємство «Червоний плугатар» [3, с. 102].

Перший радянський загальний перепис було проведено в 1920 р., але бойові дії завадили перепису Волинської губернії (де в основному зосереджувалась чеська національна меншина), Кременчуцької і ряду волостей та окремих населених пунктів України [13, с. 21–22]. Тому більш достовірні дані ми можемо отримати з перепису 1923 р., а в сільській місцевості – з 1926 р. Так за даними всесоюзного міського перепису 15 березня 1923 р. в містах України проживав 13.901 чех [11, с. 108], в сільській місцевості проживало близько 16 тис. чол. (3.816 в містах, 12.257 в селах) [2, с. 8–9]. За даними перепису 1926 р. на території України проживало 84, 2 тис. чол., що становило 0,2% від всього населення [2, с. 15].

На підставі декретів Радянської влади про національні сільради було організовано 12 чеських сільрад [12, с. 124]. Зокрема 4 на Житомирщині: у Крошні – 1924 р., в Околку разом з Івановичами та Крошенцем теж 1924 р. У Високому та Горбашах – у лютому 1925 р., у Вільшанці – влітку 1925 р. Інші колонії не мали об'єктивних даних для організації окремих адміністративних одиниць, тобто не мали відповідної кількості населення. За офіційними відомостями, чеське населення Житомирщини було розділено таким чином: Крошня – 800 чол. Високе – 400 чол., Виногради – 120 чол., Горбаші – 50 чол., Околк – 312 чол., Івановичі – 268 чол., Кручинець – 180 чол., Плехова – 76 чол., Аліновка – 26 чол., Городище – 65 чол., всього – 2297 чол., Романів – 220 чол., Чеська Слободка – 220 чол., Соколів – 200 чол., Селянщина – 230 чол., інші поселення – 680 чол.; всього – 1550. Разом – 3847 чол. [15, с. 66 – 68].

Наприкінці 20-х – у 30-х рр. в країні відбулись кардинальні зміни в галузі національної політики. На зміну «коренізації» прийшла ліквідація національних адміністративно-територіальних одиниць, масового характеру набували депортації представників національних меншин та репресії серед них. Знаковою стала чистка прикордонних регіонів СРСР від так званих «ворожих» елементів. 12 січня 1932 р. вийшла постанова ЦК КП(б)У «Про зміцнення прикордонної смуги», яка проголошувала численні чистки серед населення – переселення, масові репресії, фізичні знищення.

В цей час пройшли сумнозвісні судові процеси у «Шахтинській справі», у справі «Промпартії» та ін. По всій країні їм відбувались свої маленькі процеси над місцевими «контрреволюціонерами». Водночас продовжувалися розкуркулення та насильницька колективізація. Поряд з представниками інших національностей були розкуркулені тисячі чехів. На виборах 1925 – 1926 рр. було позбавлено голосу 1,4% чехів – як «куркулів», у 1926 – 1927 рр. ця цифра зросла до 13,8% [12, с. 103].

Варто відмітити процеси проти контрреволюційних організацій, що найчистіше були сфальсифіковані. У жовтні 1930 р. у селищі Чехоград, Кизіярського району, Мелітопольської округи було заарештовано трьох осіб: бухгалтера Зозулю Антона Францевича та ще двоє осіб. За рішенням «трійки» при Колегії ГПУ УСРР від 25 липня 1931 р. їх звинуватили у причетності до діяльності на користь чеського Генерального штабу на території УСРР шпигунської та контрреволюційної [10, с. 156 – 157].

В історичній літературі арешти по національній лінії отримали назву «лінійні». Відпрацьована система дозволяла звинуватити підсудного в участі в націоналістичній, повстанській, антирадянській, контрреволюційній організації, а «факти», «докази» і «визнання» провини з'являлися у процесі слідства [14, с. 110].

Одним із яскравих прикладів фальсифікації кримінальних справ є «викрита» у 1938 р. 3-м відділом Управління державної безпеки Управління НКВД по Житомирській області чеська військово-повстанська шпигунська організація, яка нібито існувала на території області. Керівництво діяльністю цієї «організації» приписувалось чеському національному повстанському об'єднанню «Чеське дружство». Слідством було встановлено, що у 1919 р. полонені чеські офіцери Франц Белік та Едуард Маней заснували спортивну

організацію «Сокіл», під прикриттям якої проводили контрре-волюційну роботу серед чеського населення на Волині. Організація створювала війсьсько-повстанські дружини і групи. Слідством було «викрито» на території області 4 чеські дружини та 12 «отбочок», що діяли у Черняхівському, Андрушівському, Малинському та інших районах [15, с. 134 – 135]. У справі звинувачувалось 80 громадян, заарештовані утримувались у в'язниці НКВД у Житомирі. 22 вересня 1938 р. «трійка» при Управлінні НКВД по Житомирській області засудила всіх їх до розстрілу. Вирок було виконано 28 вересня того ж року. 30 червня 1958 р. Військовий трибунал Прикарпатського військового округу розглянув цей протест і скасував постанову «трійки» від 22 вересня 1938 р. [15, с. 137].

Отже, чеських переселенців 1920 – 30-х рр. в Україні можна охарактеризувати як висококультурних землеробів, які спрямовували інтелектуальні, кооперативні та матеріальні зусилля на створення такої господарської бази, яка могла б потім значний час приносити прибуток і не потребувати капіталовкладень. Заслугове на повагу новітні на той час методи господарювання, обробітку землі, використання сільськогосподарської техніки та удобрення землі. З приходом радянської влади, що ігнорувала національні інтереси заради створення міцної пролетарської держави, чеська національна меншина зазнала репресій, переслідувань, політичних та економічних утисків.

1. *Глинский А.Б.* Национальные меньшинства на Украине. – Харьков: Центриздат, 1931. – 78 с.
2. До вивчення нацменшин Волині // Вітчизна. – 1994. – № 3 – 4. – С. 111 – 112.
3. Досліди над чеськими колоніями на Україні // Вітчизна. – 1994. – № 3-4. – С. 102-103.
4. *Житник В.К.* Чехи України // Відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні. – К., 1995. – С. 92 – 112.
5. *Заславський І.В.* Волинські чехи: маловідомі сторінки історії, чеські меншини за кордоном / Вітчизна. – 1998. – № 9 – 10. – С. 135 – 149.
6. *Луцький Ю.В.* «Чеські справи» (1930 – 1937 рр.) // 3 архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. – 1999. – №1/2 (11/12). – С. 163 – 178.
7. *Луцький Ю., Лутай М.* Політичні репресії щодо чеського населення Житомирщини (1920 – 1950-ті рр.) / Хроніка 2000. – Вип. 29. – С. 139 – 147.
8. *Мазур В.М.* Особливості соціально-економічного та культурно-освітнього розвитку національних меншин в Україні (1920 – 1929). – Київ-Вінниця, 1999. – 154 с.
9. Населення в містах України (за даними всесоюзного міського перепису 15 березня 1923 року). – Харків, 1926.
10. *Науко В.І.* Хто і відколи живе в Україні. – К.: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1998. – 80 с.
11. Національні меншини в Україні, 1920 – 1930-ті роки: Історико-картографічний атлас / Упоряд.: М. І. Панчук та ін. – К.: Четверта хвиля, 1995. – 104 с.
12. *Пустоход П.І.* Всесоюзний перепис населення 1939 р. – К., АН УРСР. – 1939. – 56 с.
13. Радянське будівництво серед нацменшостей УСРР / Під ред. Буценко А. – Харків, 1928. – 25 с.
14. *Чирко Б.В.* Національні меншини в Україні (20 – 30-ті роки XX ст.) – К., 1995. – 214 с.
15. *Шевчук Ю.* Політичні репресії проти чеської інтелігенції на Житомирщині на рубежі 1920 – 1930-х рр. XX ст. // Український історичний збірник. – Вип. 11. – Житомир, 2008. – С. 134 – 145.

References

1. *Hlynskiy A.B.* Natsyonalnye menshynstva na Ukraine. – Kharkov: Tsentrizdat, 1931. – 78 s.
2. Do vyvchennia natsmenshyn Volyni / Vitchyzna. – 1994. – № 3 – 4. – S. 111 – 112.
3. Doslidy nad cheskymy koloniiamy na Ukraini / Vitchyzna. – 1994. – № 3 – 4. – S. 102 – 103.
4. *Zhytnyk V.K.* Chekhy Ukrainy // Vidrozhennia mov i kultur zakhidnykh ta pivdennykh slovian v Ukraini. – K., 1995. – S. 92 – 112.
5. *Zaslavskii I.V.* Volynski Chekhy: malovidomi storinky istorii, cheski menshyny za kordonom / Vitchyzna. – 1998. – № 9 – 10. – S. 135 – 149.
6. *Lutskii Yu. V.* «Cheski spravy» (1930 – 1937 rr.) // Z arkhiviv VUCHK – GPU – NKVD – KGB. – 1999. – № 1/2 (11/12). – S. 163 – 178.
7. *Lutskii Yu., Lutai M.* Politychni represii shchodo chesкого naselennia Zhytomyrshchyny (1920 – 1950-ti rr.) / Khronika 2000. – Vyp. 29. – S. 139 – 147.
8. *Mazur V.M.* Osoblyvosti sotsialno-ekonomichnogo ta kulturno-osvitnogo rozvytku natsionalnykh menshyn v Ukraini (1920 – 1929). – Kyiv-Vynnytsia, 1999. – 154 s.
9. Naseleennia v mistakh Ukrainy (za danymy vsesoiuznogo miskogo perepysu 15 bereznia 1923 roku). – Kharkiv, 1926.

10. *Naulko V.I.* Khto i vidkoly zhyve v Ukraini. – K.: Holov. spetsializ. red. lit. movamy nats. menshyn Ukrainy, 1998. – 80 s.
11. Natsionalni menshyny v Ukraini, 1920 – 1930-ti roky: istoryko-kartografichniy atlas / Uporiad.: M.I. Panchuk ta in. – K.: Chetverta khvylya, 1995. – 104 s.
12. *Pustokhod P.I.* Vsesoiuznyi perepys naselennia 1939 r. – K., AN URSSR. – 1939. – 56 s.
13. Radianske budivnytstvo sered natsmenshostei USRR / Pid red. Butsenko A. – Kharkiv, 1928. – 25 s.
14. *Chyrko B.V.* Natsionalni menshyny v Ukraini (20 – 30-ti roky XX st.) – K., 1995. – 214 s.
15. *Shevchuk Yu.* Politichni represii proty cheskoj inteligentsii na Zhytomyrshchyni na rubezhi 1920 – 1930-ti rr. XX st. // Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk. – Vyp. 11. – Zhytomyr, 2008. – S. 134 – 145.

Придыбайло О.М.

Чешское национальное меньшинство в Украине в 20 – 30-е годы XX ст.

Анализируется состояние чешского национального меньшинства в Украине в 20 – 30-е гг. XX ст. Рассматривается его историческое развитие, социально-экономическое и культурное положение. На основе разноплановых источников проводится анализ национальной политики со стороны советского государства. Дается краткая характеристика репрессий, которые применялись относительно чешского населения УССР.

Ключевые слова: чешское национальное меньшинство, перепись населения, сельсовет, национальная политика, репрессии.

Prudybaylo O.M.

Czech minority in Ukraine, 20 – 30-ies years of the XX century.

This article analyzes the state of the Czech minority in Ukraine during 20 – 30-th of the XX century. Based on the lack of relevance and in terms of the current requirements of the scientific development of the investigated problem, it is necessary to investigate the details of formation and development of the Czech minority, its organizational structure, socio-political, economic and cultural life of the period. Consider its historical development, socio-economic and cultural situation. On the basis of diverse sources in the analysis of national policy by the Soviet state. Gives a brief description of repression suffered by the Czech population of the USSR. Czech immigrants of 20 – 30-ies of the XX century in Ukraine can be characterized as highly cultured farmers who directed intelligent, cooperative and tangible efforts to create such economic base, which could then considerable time to generate income and do not need investment. Deserves respect latest by the time housekeeping, cultivation, use of agricultural machinery and fertilizing the land. With the advent of Soviet power that ignored national interests in order to create a strong proletarian state, the Czech minority suffered repression, persecution, political and economic oppression.

Keywords: Czech minority, census, village council, the national policy of repression.

УДК 334(477.43)"192"

С.О. ДЗЮБАК

ЄВРЕЙСЬКА ГРОМАДА ТА КООПЕРАТИВНИЙ РУХ У КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ ОКРУЗІ У 1920-ТІ РР.

На основі матеріалів спеціалізованих та періодичних видань, статистичних даних та архівних документів досліджується роль і місце єврейських громад в кооперативному русі на Поділлі в роки непу. Робляться спроби узагальнити досвід роботи єврейських кооперативних організацій, підсумувати їх здобутки та прорахунки, значення у розвитку кустарно-ремісничої промисловості міст і містечок та сільськогосподарського виробництва у Кам'янець-Подільській окрузі Подільської губернії.

Звертається увага на малочисельність єврейського населення округу й одночасно значний відсоток його зайнятості в кустарно-ремісничому виробництві та інтенсивність процесу кооперування єврейської громади. Динаміка процесу розглядається через призму форм